

Преоткриването на един забележителен теоретик на изкуството. Встъпителна студия на Христо Карагюзов към първото българско издание на „Естетика“ от Теодор Липс

Интересът към творчеството на немския философ Теодор Липс (1851-1914) днес е свързан с няколко любопитни обстоятелства. Първото обстоятелство е неочакваният втори живот на „теорията за вчувстването“ в контекста на големите събития в областта на невронауката, свързани с откриването на „огледалните неврони“ през 1992 година. Естетическият термин „вчувстване“ (Einfühlung) е въведен от немския историк на изкуството Роберт Вишер през 1873 година в неговата дисертация „Относно оптичното усещане за форма. Принос към естетиката“ (1), но терминът навлиза в психологията благодарение на Липс, който разширява значението на понятието от изкуството към психологическото обяснение на оптичните илюзии и интерперсоналните отношения в своята книга „Естетика на пространството и геометрично-оптичните илюзии“ (2). Второто обстоятелство, отнасящо се до знаменателното преоткриване на Липс днес, е безпрецедентният подем на експерименталната естетика, на който сме свидетели през първите две десетилетия на ХХI век, а оттук и съвсем закономерно възобновения историографски интерес към нейното възникване и развитие. Животът и творчеството на Липс безспорно се явяват важна част от това историческо развитие.

Експерименталната естетика представлява проект, започнат от Густав Фехнер (1801-1887) с неговата книга „Въведение в естетиката“, публикувана през 1876 година. (3) Още през 1871 Фехнер заявява своя проект в изследване със заглавие „За една експериментална естетика“. (4) Това е исторически момент, защото за първи път психологията пресича пътя на естетиката като предлага да бъде поставено началото на нова експериментална методология в изследването на изкуството. Експерименталната естетика, замислена от Фехнер като емпирична наука, се развива едновременно в контекста на експерименталната психология и на една неокантианска естетика, изкушена от различни психологически подходи и методи. В тази връзка не е случайно, че още през 1793 година швейцарският теолог и писател Йохан Хайнрих Чоке (1771 – 1848) публикува книга със заглавие „Идеи за една психологическа естетика“, повлиян от идеите на Кант. (5) Междувременно през 1874 година, а именно в периода между публикуването на двата текста на Фехнер, посветени на естетиката, излиза от печат книгата на Вилхелм Вунд (1832-1920) „Основи на физиологичната психология“, която представлява първия учебник по експериментална психология. (6) През 1879 година е основана психологическата лаборатория на Вунд в Лайпциг – факт, който историците на науката приемат за официално обособяване на психологията като самостоятелна наука. Десет години след институционалното отделяне на философията и психологията през 1889 година ръководител на катедрата по Систематична философия в Мюнхенския университет за пръв път става учен, който приема психологията за емпирична наука, а именно Карл Штумпф (1848-1936). Штумпф става известен със своите изследвания върху феномените на музикалното възприятие. Неговият труд с название „Психология на тона“, който е публикуван в два тома съответно през 1883 и 1890 година (7), разглежда възприемането на акустичните стимули като феноменологична цялост, а не като сбор от отделни усещания. Така Штумпф става един от първите изследователи в областта на музикалната психология, а неговите възгледи го превръщат в предшественик на гешалтпсихологията, която ще

бъде развита по-късно именно от неговите ученици в Берлинския университет Волхганг Кьолер, Курт Кофка и Макс Вертхаймер.

Пет години по-късно през 1894 година постъпва ръководител на катедрата по Систематична философия в Мюнхенския университет, заеман от Штумпф, е наследен от Теодор Липс. Липс разглежда психологията като фундаментална част от философията на познанието и защитава идеята, че философията постепенно ще бъде заместена от психологията като наука за съзнанието. В своята „Естетика: психология на прекрасното и изкуството“, публикувана през 1903 година, Липс заявява, че естетиката трябва да се развива като „психологическа дисциплина“. Представеният от Христо Карагъзов на български език труд не е пълната „Естетика“ на Липс (Естетика. Психология на красивото и изкуството. Първа част: основи на естетиката от 1903 година, преиздадена през 1923 година; или вторият том от 1920 година, разглеждащ визуалните изкуства), а по-кратка версия, част от „Систематична философия“ от 1907 година със съставител Вилхелм Дилтай (1833-1911). Предимството на това издание както подчертава в своята студия Карагъзов е, че обхваща в концентриран вид основните положения на Липсовата концепция за изкуството.

Една от големите заслуги на Карагъзов се състои в това, че не само съумява да представи достъпно и задълбочено идеите на големия немски философ, но преди всичко в това, че по много интригуващ и полемичен начин успява да ситуира Липс по отношение на сегашното състояние на естетиката. С помощта на Липс Карагъзов задава фундаментални въпроси към същността и параметрите на съвременната естетика като дисциплина. В студията Липс е представен като автор, който още преди повече от сто години очертава основните граници и противоречия между отделните научни области, които имат претенции да интерпретират изкуството. В светлината на днешния дебат в науките за изкуството, които са подложени под силния натиск на емпиричните изследвания и тоталната доминация на теоретичната невронаука, Карагъзов коментира категорично изразения психологически уклон на Липс. А именно, че: „Естетиката трябва да бъде причислена към психологическите дисциплини, защото естетическата оценка като такава може да се случи само в съзнанието. По тази причина тя трябва също така да се опира на природата на оценяващия субект, а въпросът за природата на естетически оценяващия субект е по същество психологически въпрос.“ Също така Карагъзов дискутира факта, че Липс съотнася естетиката към дисциплините на приложната психология. Това също е много интересен въпрос, защото идеите на Липс попадат в контекста на току що обособената в началото на ХХ век дисциплинарна област на приложната психология. Един от пионерите на приложната психология Хуго Мюнстерберг (1863-1916) – друг позабравен и едва наскоро преоткрит мислител – разделя приложната психология на две основни области: културна психология и психотехника. Според него психологията на културата е ориентирана към преосмисляне на миналото на културата, а психотехниката към бъдещето на културата. Мюнстерберг смята, че психотехниката не е идентична с приложната психология, а се отнася само до онази част от нея, в която става въпрос за постигане на цели, насочени към бъдещето. Развитието на идеите на приложната психология и на психотехниката в областта на изкуството имат много силно влияние в началото на ХХ век в Германия и Русия. Превръщането на изкуството в психологически проект означава, че изкуството се превръща в дейност, която въвежда нови психологически ценности. Въвеждането на нови психологически

ценности в живота и изкуството има всеобхватните претенции на психологическа утопия. Тази психологическа утопия е ликвидирана както знаем през втората половина на 1930-те години почти едновременно, както в Нацистка Германия, така и в Съветска Русия. След Втората световна война приложната психология не се развива като отделна психологическа система или школа, а става обобщаващ термин за всички подходи, които се опитват да приложат откритията и принципите на психологията в решаването на конкретните практически проблеми на обществото за разлика от по-абстрактните и научни изследвания на човешката психика и поведение. В тази връзка наблюдаваме бурното развитие на нови дисциплини като консултативна психология, организационна психология и потребителска психология.

Това развитие на приложната психология не е пропуснато от Карагъзов, който припомня в края на своята студия предупреждението на Липс относно надценяването на „психофизиологичния“ подход на естетиката към изкуството, който според него е силно спекулативен и не показва богатството на значения на художественото произведение и на въздействията, които изкуството поражда в просветения ум.

В заключение ще си позволя да кажа, че д-р Христо Карагъзов заслужава адмирации, заемайки се с нелеката задача да представи и коментира теоретичното наследство на Теодор Липс, който в голяма степен остава непознат за българската естетика и теория на изкуството.

**Проф. д.изк.н. Петер Цанев,
Национална художествена академия – София**

- (1) Vischer, R. *Über das optische Formgefühl. Beitrag zur Aesthetik.* Leipzig: Gredner, 1873.
- (2) Lipps, T. *Raumaesthetik und geometrisch-optische Tauschungen.* Leipzig: Johann Ambrosius Barth, 1897.
- (3) Fechner, G. *Vorschule der Aesthetik.* Leipzig: Breitkopf und Hartel, 1876.
- (4) Fechner, G. *Zur experimentalen Aesthetik.* Leipzig: Hirzel, 1871.
- (5) Zschokke, J. *Ideen zur einer psychologischen aesthetik,* 1793.
- (6) Wundt, W. *Grundrüge der physiogischen Psychologie.* Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1874.
- (7) Stumpf, C. *Tonpsychologie,* Leipzig, 1883/1890.